

STALIN DAVRIDA O‘ZBEKISTONDA SIYOSIY
QATAG‘ONLARNING IJTIMOIIY-SIYOSIY OQIBATLARI

Toshtemirova Rayxon Zokir qizi

toshtemirovarayxona4@gmail.com

Termiz davlat pedagogika instituti

Tarix yo‘nalishi

Ilmiy rahbar: Abdurashidov Anvar Abdurashidovich

Annotatsiya; Ushbu maqolada Iosif Stalin boshchiligidagi Sovet davlati tomonidan olib borilgan siyosiy qatag‘onlar jarayonining O‘zbekistondagi aksadolari, uning ijtimoiy va siyosiy oqibatlari tarixiy materiallar asosida tahlil qilinadi. Ayniqsa, 1930–1950-yillar oralig‘ida yuz bergan repressiyalar milliy ziyolilar, din vakillari va keng xalq ommasiga qanday salbiy ta’sir ko‘rsatganligi ilmiy asosda ko‘rsatib beriladi.

Kalit so‘zlar: Stalin davri, siyosiy qatag‘on, repressiya, O‘zbekiston, ziyolilar, terror, ijtimoiy oqibat, siyosiy bosim, tarixiy xotira

XX asrning birinchi yarmi O‘zbekiston tarixi uchun og‘ir sinovlar davri bo‘ldi. 1920-yillarda boshlangan Sovetlashtirish siyosati natijasida xalqning hayoti tubdan o‘zgardi. Iosif Stalin hokimiyat tepasiga kelganidan so‘ng, Sovet davlati tobora totalitar tus ola boshladi. Ayniqsa, 1930–1950-yillar oralig‘ida olib borilgan siyosiy qatag‘onlar — “Katta terror” davri — millionlab begunoh insonlarning hayotiga zomin bo‘ldi.

Mazkur davrda Markaziy Osiyoda, xususan, O‘zbekistonda milliy davlat tizimining shakllanish jarayoni bilan bir qatorda, mahalliy elitaning Sovet mafkurasiga moslashtirilishi ham kuchaytirildi. Jadidlar harakati vakillari dastlab Sovet hokimiyatini qo‘llab-quvvatlagan bo‘lsalar-da, ular milliy manfaatlar va mustaqil fikrni himoya qilgani uchun qisqa vaqt ichida “xalq dushmani” sifatida ta’qib qilindi.

Qatag'onlar nafaqat siyosiy elita, balki barcha ijtimoiy qatlamlarga ta'sir ko'rsatdi. Mahalliy rahbarlar, o'qituvchilar, yozuvchilar, fermerlar, hatto oddiy dehqonlar ham josuslik, millatchilik yoki dinga moyillik ayblovi bilan jazolandi. Shu tarzda, xalq ongida o'z fikrini erkin aytishdan qo'rqish, befarqlik va passivlik shakllandi. Bu holat jamiyatning sog'lom rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatdi va hozirgi kungacha sezilib turadigan ijtimoiy-ruhiy izlar qoldirdi.

O'zbekistonda bu jarayon yanada murakkab tus oldi. Birinchidan, yangi tashkil topgan Sovet O'zbekistonida milliy elita, diniy ulamolar va jadid ziyolilari mavjud edi. Ikkinchidan, xalq orasida diniy va an'anaviy qadriyatlar mustahkam saqlanib qolgan edi. Ushbu omillar Sovet tuzumining qat'iy repressiv choralar ko'rishiga sabab bo'ldi.

Qatag'onlarning bosqichlari va ko'lami

1937–1938-yillardagi “Katta terror” yillari O'zbekistonda minglab ziyolilar, yozuvchilar, shoirlar, siyosatchilar va oddiy fuqaro repressiyaga uchradi. Milliy uyg'onish harakati vakillari, jumladan, Abdulla Qodiriy, Cho'lpon, Fitrat kabi adiblar “xalq dushmani” sifatida ayblanib, o'lim jazosiga hukm qilindi.

Boshqa bosqichlarda (1940-yillar oxiri va 1950-yillar boshida) diniy faollar, dehqonlar va madaniyat arboblari qamash, surgun qilish yoki majburiy mehnatga jalb etish shaklida jazolandi. Bu holat ijtimoiy qatlamlar orasida qo'rquv, ishonchsizlik va ruhiy bosim muhitini yaratdi.

Ijtimoiy oqibatlar

Qatag'onlar natijasida jamiyatda quyidagi ijtimoiy muammolar yuzaga keldi:

- **Ziyolilar qatlamining yo'q qilinishi:** Milliy tafakkur, tanqidiy fikr, madaniyat va ma'rifat rivojlanishiga kuchli zarba berildi. Butun bir avlodning ijodiy merosi yo'q qilindi.
- **Qo'rquv va ishonchsizlik muhiti:** Odamlar hatto o'z qarindoshlaridan ham shubhalanadigan holatga keldi. Bu ijtimoiy birdamlikni izdan chiqardi.

- **An'anaviy qadriyatlar yo'qolishi:** Dinga qarshi repressiyalar, masjidlarning yopilishi, muallimlar va imomlarning qamashlari natijasida xalq o'z tarixiy va ma'naviy ildizlaridan uzildi.

Siyosiy oqibatlar

- **Siyosiy faollikning so'nishi:** Har qanday mustaqil fikr yoki taklif "xalq dushmani"likda ayblanish xavfi bilan yo'q qilindi.
- **Markazga to'liq bo'ysunish:** Moskvaga mutlaqo sadoqatli kadrlar tayinlandi, mahalliy tashabbuslar bo'g'ildi.
- **Davlat boshqaruvida biryoqlamalik:** Tanqid, muqobil fikr, ilmiy yondashuvga ruxsat berilmadi. Bu siyosiy tizimda korrupsiya va loqaydlikni kuchaytirdi.

Stalin davridagi siyosiy qatag'onlar O'zbekiston xalqining tafakkuriga, madaniyatiga va ijtimoiy hayotiga og'ir zarba berdi. Milliy taraqqiyot yo'lida bebaho bo'lgan ko'plab ziyolilar, mutafakkirlar hayotdan bevaqt olib tashlandi. Jamiyatda qo'rquv, ishonchsizlik, yolg'on guvohliklar va ruhiy bosim ildiz otib, ijtimoiy hayotda iz qoldirdi.

Bugungi kunda bu tarixiy saboqlarni chuqur anglab, xalqimiz boshidan kechirgan adolatsizliklarni yoritish, qatag'on qurbonlari xotirasini abadiylashtirish muhim vazifa sanaladi. Bu esa bizdan tarixni xolisona o'rganish, tarixiy xotirani asrash va mustaqil fikrlovchi jamiyatni shakllantirishni talab qiladi. Stalin davridagi siyosiy qatag'onlar O'zbekistonda nafaqat siyosiy va madaniy elitani yo'q qildi, balki butun jamiyatni qo'rquv, befarqlik va itoatga asoslangan boshqaruv tizimiga moslashtirishga xizmat qildi. Bu holat mustabid tuzumning inson huquqlari va erkinliklariga qanday darajada tajovuz qilganini yaqqol ko'rsatadi.

Bugungi mustaqil O'zbekiston uchun ushbu tarixiy davrni xolis o'rganish, qatag'on qurbonlarining nomini oqlash va ularning ilmiy hamda madaniy merosini tiklash muhim tarixiy va ma'naviy vazifadir. Qatag'on siyosati saboqlari orqali xalqimiz tarixdan xulosa chiqarib, inson huquqlariga asoslangan, ochiq va adolatli fuqarolik jamiyatini shakllantirish yo'lida harakat qilishi lozim.

Shuningdek, tarixiy xotirani asrash yosh avlodda vatanparvarlik, adolatparvarlik va mustaqil fikrlash fazilatlarini shakllantirishga xizmat qiladi. Har bir xalq o'z og'ir tarixini unutmasligi kerakki, bu unga kelajakda xatolarni takrorlamaslikda madad beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Karimov I.A. (1999). *Tarixiy xotirasiz kelajak yo'q*. Toshkent: O'zbekiston.
2. Qatag'on qurbonlari xotirasi kitobi. (2000–2020). Toshkent: Sharq nashriyoti.
3. Sobirov M. (2018). *O'zbekistonda sovet davri siyosiy qatag'onlari*. Toshkent: Fan.
4. Fitzpatrick S. (2008). *Everyday Stalinism: Ordinary Life in Extraordinary Times*. Oxford University Press.
5. Davies S. (1997). *Popular Opinion in Stalin's Russia: Terror, Propaganda, and Dissent*. Cambridge University Press.
6. IFSHR (International Foundation for the Study of Repression). (2021). *Repression in Soviet Central Asia*.
7. O'zbekiston Respublikasi Davlat arxivi materiallari (1925–1953 yillar).